

BARTOMEU MELIS
MEYME

Gent nostra d'abans i d'ara

Pròleg:
Joan Cabalgante

EDICIONS DOCUMENTA BALEAR

2013

CRÒNICA D'UNA ÈPOCA ARGENTADA

LA MEMÒRIA GABELLINA

La Història comporta certs viaranys inexplorats pels quals un pot pouar sense treure'n gens d'aigua o sols una llacor tèrbola de xifres i dades confoses. Però Bartomeu Melis i Melis, *Meyme*, sap tibar la corda sense vessar ni una gota d'aigua clara i ens convida a tots a fer-hi un glop refrescant i assedegador. La seva recerca serà la connexió que mantindrem amb el passat, un glop de la memòria gabellina, que ens porta en aquestes cròniques d'una època argentada.

Amb els articles de *Gent nostra d'abans i d'ara* ens amara, per ventura no amb l'or de les instantànies glorioses, però sí amb la plata d'una bella època passada. Quan el poal toca l'aigua de la cisterna, la seva ona expansiva comprèn, des de moments de recordança de llocs (com l'enyorat teatre d'El Recreo, les Set Cases, Son Talent, una fàbrica de begudes carbòniques, la d'en Joan Ferrer, l'hostal de Cas Bombu...), fins a vaixells com el *Capdepera*, bucs de guerra a Canyamel o l'enllumenat de les coves d'Artà. La senzillesa de l'article no deixa entreveure que, per pujar el poal d'aquestes històries gabellines, s'ha hagut de fer molta força i que la corriola del temps ha hagut d'estirar d'un enfilall de noms i llinatges que formarà part de la història del nostre poble. I no sols es tracta d'un assumpte de politges: perquè funcionés ha hagut de menester tota l'experiència que li

atorgava la corresponsalia d'un periòdic de renom com és el *Diario de Mallorca*. Amb la formalitat del periodista, d'aquells que em podem dir "arquitectònics", ha sabut emprar la tècnica ben acurada per manejar la documentació sense embafar el lector, i el que em sembla més important, considerant-lo a tota hora. Així ho demostren els comentaris que fa perquè una foto no ha tingut la qualitat desitjada, o perquè s'han respectat les fonts d'una imatge determinada, com pugui ser, per exemple, la dels pasquins de Josep Albertí sobre el teatre d'El Recreo, així com les al·lusions a les converses amb Miquel Flaquer *Llull* d'El Recreo o les aportacions de l'amo Antoni Flaquer Obrador *Coix* amb l'arxiu de les seves exposicions fotogràfiques. Les fotografies, en aquest cas, seran els nostres centinel·les de la memòria, la imatge que veim reflectida en el fons de la cisterna. Bartomeu Melis fa florir el poal d'una part entranyable de la història de Capdepera i Cala Rajada. Al lector no li costarà gens deixar-se endur pels paratges d'aquest passat descrit amb senzillesa, però també amb tenacitat i rigor historiogràfic.

ELS PERSONATGES

Abans d'inventar-se les xarxes socials com Facebook, un grup engrescat amb la cultura del seu poble, Sant Joan, va tenir la brillant idea de publicar un llibre¹ amb tots els rostres de la gent major de la vila, per així combatre l'oblit i establir una sèrie de relacions que conformen un teixit social prou il·lustratiu de qui eren els seus avantpassats i cap a on anaven els contemporanis. De la mateixa manera *Meyme* fila una teranyina de la societat gabellina d'un temps, on es pot veure reflectida la gent d'ara i de fa no tant, gairebé amb la serietat d'un estudi antropològic.

¹ SASTRE i Gayà, Antoni: *Les eres de Sant Joan*. Monografies santjoaneres, 13. 2002.

No crec que calgui citar tots els noms que, com els rostres del llibre santjoaner, apareixen en els articles del nostre autor, però permeteu-me que tregui a la llum alguns d'ells: Esteva, *Valeru*, *Pil-litu*, Rexach, Mercant, *Castus*, Llabata, *Llevates*, Massanet, *Guitarró*, Melis, Nadal, Caldentey, *Creu*, *Blai*, *Palla*, *Ruissa*, *Tanjona*, *Ferrer*, Cirer, Flaquer, *Llovet*, *Mosson*, Prats, Terrassa... una infinitat de personatges des de finals del segle XIX fins a finals del segle XX, que conformen tot un àlbum de carn, el qual no gosam repetir. Però dins tota aquest munió de gent, n'hi ha que pels seus fets o per les seves circumstàncies surten d'aquest mapa humà i es presenten com a grans estendarts de la societat gabellellina, car són presentats per part de l'autor d'una forma més acurada i amb una importància més capital. Aquests, entre d'altres, són els següents:

El rector don Joan Dalmau: provenia d'Estellencs el 1954, va ser un sacerdot atípic i controvertit, amb una gran rigidesa en les seves predicacions, va ser un perfecte conductor de l'escolania, a més d'haver estat batle i jutge a Capdepera, amb la seva pròpia imprimició de caràcter.

Mossèn Pere Ferrer i Lliteres, fill il·lustre de Capdepera: el papa Pius XI li conferí el títol de Prelat Domèstic, mossèn Ferrer va ser present a l'església del seu poble vestit amb els hàbits prelatís, per la festa de Sant Bartomeu, i les autoritats el declararen fill il·lustre. Fra Jesús Eduard Massanet li redactà la memòria biogràfica i el pintor Pere Barceló li va fer un retrat, que penjaren al consistori municipal de la plaça del Sitjar. A més, l'Ajuntament aprovà donar-li el seu nom a un carrer de Capdepera. Va celebrar la primera missa a la parròquia de Capdepera. Va ser un erudit predicador, amb gran notorietat pels seus sermons. Fou nomenat catedràtic de religió i moral a més de publicar dos llibres. Ferrer va ser homenajat pels seus, els quals omplí d'alegria i felicitat.

Jesús Eduard Massanet, màrtir de la mercè: frare pendent d'una probable beatificació, de l'ordre de la Mercè, em sembla

un dels més esforçats i diligents religiosos, nascut a Capdepera el 16 de gener de 1899, vestí l'hàbit el 8 de setembre de 1917. Capellà del reial ordre militar de la Mercè, partí cap a Marroc per assistir molts de soldats al Rif, on visqué temps molts densos com a sacerdot i pare espiritual. Quan tornà a Lleida i després d'involucrar-se en el sectarisme, uns milicians li llevaren la vida.

Francesc Castellet: propietari de l'hotel Castellet, obert el primer de maig de 1926.

Francesc Galmés i Díaz-Plaja: gabellí per part de pare, Melis, i llinatge de lletrats per part de mare, va rebre la medalla al mèrit en protocol a Madrid, treballant amb els batles de Barcelona; visqué d'aprop les olímpiques de 1992 i va conèixer els principals dirigents mundials de l'època. Ho contava tot des de la seva casa a prop de Cala Agulla.

Mestre Miquel Moll Coll *Talaia*: propietari de l'escola de batxillerat s'Acadèmia. Mestre de primera ensenyança, persona entranyable. Durant la seva vellesa argentada vaig poder gaudir d'unes plaents converses sobre l'escola (sempre preocupat per com m'havia anat el curs) i moltes d'altres qüestions enfrontades des de la seva pausada i tranquilitzadora paraula, mentre jo esperava el seu nét, també Miquel.

El sacerdot Pere Antoni Melis Massanet: nascut el 1853, va ser ordenat capellà el 1880, col·laborador del diari integrista *El Centinela*, considerat per la institució eclesiàstica com un reincident, un caparrut, o indisciplinat, després dels seus discursos conflictius. Es retirà quatre mesos a l'oratori de Sant Felip Neri de Porreres, el 28 de gener de 1900, publicà un sermó contra els bisbes. En aplicar-li una causa criminal hagué d'emigrar a Amèrica. El 1905 tornarà a Capdepera i el 1928 morirà a Palma.

El Dr. Joan Alzina i Melis: reconegut metge, que prengué part, entre d'altres actes, en diferents ponències a Brussel·les, referits a la pedagogia mèdica.

Tot i que no es cita tant com el dels homes, el paper de la dona també és rellevant a la societat gabellina: destaquen grups de joves dones broadores, les dones transportadores de les bresques sostretes de les caselles d'abelles, dones que omplen les senalles, dones a primera fila dels rosaris de l'Auba, actrius com Antònia Melis Gili o Margarita Huerta Ladària; dedicades al cinema El Recreo com dona Maria Lliteras *Rigus*; Margalida Tous, la madona de *Cas Bombu*, músics com Catalina Rosselló, pastadores com madona Maria de can Riera, mestres com Antònia Bonafé Mas o directores d'ensenyança com Maciana Vidal, botigueres com Josefina Mateu, dones que es protegien del fred amb els seus mocadors o dones de la llata. Tot i que també criticades per igual, ("la impudícia de certes dones i d'alguns homes ha arribat a un grau escandalós que no hi val notar la indecència amb què es presenten"), en les dones requeia en especial la prohibició de certes conductes, fet que hauria de ser de contrast amb l'època actual.

L'AUTOR, EL CINEMA I EL TEATRE

El meu record de juvenesa més cinematogràfic de Bartomeu Melis és el de les seves espatlles retallades per la llum de la lluna, que es filtrava per una porta lateral del cinema Juva. De vegades (i serveixi això com a confessió pública), hi entràvem, per aquella porteta. Jo estava convençut que mestre Bartomeu ens veia, i ho consentia des del seu silenci fílmic i ens permetia veure la sessió doble al cinema. Perquè el cinema i la seva bonhomia estaven per sobre totes les coses, fins i tot per sobre les entremaliadures d'uns jovenets mig llonguets mig gabellins, que encara no en sabien res de rosses argentades que desfeien imperis mafiosos, de monstres soterranis que foradaven l'arenal de les dunes, de superherois amb malla que també exercien de periodistes...

El cinema tenia una màgia especial, gairebé de contraban, en aquella sala, com també la devia de tenir al cinema Estrella, a l'antic cinema Victòria, de pel·lícula amb blanc i negre i ambigü, o al cinema d'El Recreo, on es projectaven pel·lícules a la pantalla amb altaveu central. Aquella ombra retallada a la porta, bé podria ser la de Fortunio Bonanova a *Ciudadà Kane*, però aquest desconeixia per complet les melodies que encara siulaven a la oïda de Meyme: l'orquestrina de violins, piano i flauta, ni les combinacions de *cinema-varietés*, així com també les llàgrimes vessades per la pel·lícula dramàtica que s'hi projectava. Jo tampoc, però la meua àvia, Maria Gomila Esteva, em conta que la seva mare els donava permís per anar a veure la sessió d'El Recreo, perquè els calarajaders hi anaven tots en grup, fins i tot per fruir d'un programa de quatre hores. En el Juva, les sessions eren en color i ja res no ens sorprenia, però la primera vegada que es projectà *Escuela de sirenas* a El Recreo (amb una sofrida i accidentada espera de més de dues hores) de ben segur que va ser tot un esdeveniment. Encara en aquella sala de l'Avinguda de Cala Agulla es podia gaudir de qualche anècdota, com el salistre que passava per les retxilleres d'un lateral mentre Superman arreglava el món, no tan rellevant com l'anècdota d'unes fotografies de l'autor d'aquest llibre, anys abans, a Johnny Weismüller a l'hotel Na Taconera, una vegada estrenada la cinta *Tarzan a Nova York*. Segurament a tots els presents que païrem la doble identitat de Clark Kent, ens hauria agradat més esperar un autògraf de Gina Lollobrigida vestits de cambres a les portes de l'Hotel Aguait, o a la Torre Cega, on rodà part de la seva *Dona de Palla*. A El Recreo també el cinema estava per sobre de tot, però la manca de qualitat va fer que el local se'n ressentís. El cinema Juva que vaig conèixer va ser ben diferent al d'un temps enrere, car aleshores era a l'aire lliure, tan sols envoltat per una porxada d'uralita, on es refugiaven els espectadors els dies de pluja. Per transportar les bigues que conformaren el sostre, partiren des de

Palma amb un camió de ferros de Can March a les 6,30 del matí i arribaren a Cala Rajada a les 12,30 del migdia, en un viatge de gairebé sis hores amb incident per devers Vilafranca, en una època on les carreteres no eren tan bones. També existia el cinema de Can March: quan la torre Cega estava encesa, els al·lots ja sabien que podien anar a veure la sessió, una vegada que els senyors havien acabat de sopar, els joves esperaven emocionats, asseguts fins i tot en terra.

Res en sabíem tampoc, del teatre de Cas Vicari o des Convent, de Can Bibí com a local de comèdies, sainets i *varietés*. Ens pot cridar l'atenció tot aquest *Montmartre* gabellí, bressol d'artistes i actors i símptoma d'un poble que, tot i les circumstàncies històriques per les quals passava, es dedicava a conrear-se culturalment com pocs pobles ho feien aleshores. És curiós també que dos d'aquests cinemes teatres esmentats portassin el mateix nom que els que hi havia passat el canal de Menorca, em refereixo a Victòria i a El Recreo de Maó.²

L'ESTRUCTURA

Si parlàvem d'un escriptor arquitectònic, volíem donar a entendre que l'estructura que conforma el llibre és aquella que s'ha anat fent afegint article per article fins arribar a un corpus considerable, que l'autor ha tancat quan li ha semblat convenient. Els trenta-cinc articles que conformen l'entramat textual són extensos i la seva complexitat radica en inserir-hi històries relacionades pel fil conductor d'un nom, un lloc o uns fets concrets; la llargària dels seus escrits està justificada amb la complementació de nombroses dades i fotografies. Fins i tot, hi ha sabut

² DDAA: *Diccionari de teatre de les Illes Balears*. Editorial Lleonard Muntaner, 2003.

inserir una rondalla extreta de la mateixa rondallística de Mossèn Antoni Ma Alcover, sempre referida a la contrada gabellina, concretament la rondalla d'*Els tres al·lots sabuts de Son Talent*, l'interessant article de Pere Antoni de la Serra, extret de la revista barcelonesa *D'ací-i-d'allà* (5 d'abril de 1919) titulat "Un racó de Mallorca", o, en l'últim article, contarelles gabellines d'alt voltatge, com la de la cabra de Bartomeu *Coix*.

Alguns dels articles que confecciona Bartomeu Melis ho fa a partir de les cinc W, que ha de considerar tot periodista, aquestes (traduïdes) són el Què? Per què? Qui? Quan? i l'On?; aquest concepte està relacionat amb la redacció i presentació de notícies, així com també amb la investigació científica, detectivesca i policial. Han succeït els fets que se'ns descriuen. Hi ha una tasca periodística de recerca exhaustiva, amb estil directe, recopilador d'informació, conscient de la feina que s'està efectuant. Les fonts de les quals beu l'autor per elaborar els capítols del llibre surten del seu propi arxiu, que consta d'exemplars del *Correo de Mallorca*, diari *Baleares*, o l'antiga revista *Llevant*, d'Artà, entre d'altres.³ Cada episodi es pot llegir de manera independent, però conforma una baula de la cadena de la història gabellina, una cadena de la nostàlgia, d'oficis desapareguts, de locals que ja no existeixen, de llocs que perderen la seva fisonomia, ja insondable en el pou del temps.

LA LLENGUA I EL LLENGUATGE

L'autor presenta un llenguatge clar i entenedor, sense gaire artificiositats ni floritures, de vegades donant pas a les dades i als noms més rellevants, com si el que fos primordial fóra la notícia en si mateixa, com a bon periodista, i per deixar, sobretot, un

³ Vegeu la nota introductòria del mateix autor.

testimoni escrit dels fets, sense el qual, el lector, deixa de reconèixer com a seva i com a col·lectiva la història que se'ns narra. I no per aquesta raó les descripcions són asèptiques i sense estil, això ho demostren fragments com el següent, de gran plasticitat: “Des de Montevideo, on va morir [Pere Blanes Viale] arribaren notícies de les seves precioses pintures en què retratà els ametllers endiumenjats, les oliveres platejades, els pujols que coronen els foscos alzinars, les roques vermelles que es banyen dintre la mar amb irisacions d'esmaragda, i, a sota de tot dels llenços, les paraules Cala Rajada, Canyamel, es Carregador, Capdepera, Mallorca...”.⁴ La ironia que traspua l'autor també és present en algun dels seus paratges: “El rector Binimelis practicava, en el dir dels feligresos, la caritat abans de la temperància. A no ser que tengués davant d'ell una bona ollada d'escaldums, conill amb ceba o frit matancer...”.⁵

Que la llengua d'aquest escrit sigui la catalana també és un símptoma de normalitat, però de ben segur que ha requerit un esforç per part de l'autor, car ha viscut i viu sobre les turbulències d'èpoques convulsos pel que respecte al tema de la llengua. L'autor recull manifestacions com la del canonge de la Seu, mossèn Antoni Sancho, qui expressava el seu malestar amb la joventut per no emprar “una llengua tan formosa, amb unes cançons tan morals i sentides”.⁶ També fa menció d'un intent fallit d'adquirir el *Diccionari Català-Valencià-Balear* del canonge degà de la Seu Antoni Maria Alcover per part del consistori gabellí.

Hi ha certes paraules del seu vocabulari que, bé perquè la qüestió ho requeria o perquè romanien estojades dins el seu calaix lèxic, demostren ser d'una gran vàlua semàntica i morfològica: “calafatar” (tapar les juntures d'un recipient perquè no hi

⁴ MELIS, Bartomeu. Article 22. "Bucs de guerra a Canyamel/Tradicció gabellina".

⁵ MELIS, Bartomeu. Article 7. "Teatre dels socialistes i gestores a l'Ajuntament".

⁶ MELIS, Bartomeu. Article 21. "Sobre l'escola del pòsit de pescadors, la llengua, el castell i d'altres".

entri aigua), “mola” (mesura per a la capacitat de cabals d’aigua, dotze dotzenes), “lliuretes” (arena gruixada), “malvejar” (esforçar-se per obtenir alguna cosa), “junyir” (que significa ajuntar, unir, si són animals, amb un jou), “encobeir” (protegir, curar sol·lícitament), paraules relacionades amb un ofici determinat com el selleter, terrissaire, o talabarder (artesà que fabrica i fa reparacions de guarniments i altres efectes propis de les cavalleries de tir, càrrega o muntura), els traginers o els bereiolers (nom que donaven als apicultors a la ruralia, abellerols). Les eines que empraven per a realitzar certs oficis també aporten una riquesa de vocabulari, com la lena (tallant, ganiveta molt esmolada amb mànec de fusta) o el “puat-pentinadora”. En ocasions l’autor també exerceix d’etimòleg i ens explica l’origen de certs noms: Son Talent és un nom que sembla tenir els orígens en les “ganes de menjar” (...) Altres estudiosos asseguren que es tracta de talent, *talento* en castellà, per la intel·ligència d’aquells habitants), terrejar (habitar i conrear la terra); o expressions com jornal des camí: treball sense cap tipus de sou i en benefici de la comunitat local.

ELS VASOS COMUNICANTS

En definitiva, els textos de Bartomeu Melis conjuguen ben bé el travàs de l’aigua del temps d’una època d’alegries passades amb una altra de gaubances presents. Altres temes, com la carretera de Son Servera a Capdepera, o altres més greus com puguin ser els transports de tren, o les comunicacions marítimes entre Cala Rajada i Ciutadella, foren i encara ara són una reivindicació històrica, de rabiosa actualitat.

I com una endevinalla, aquest llibre ens deixa pistes perquè cadascú de nosaltres reconeguï les persones, els llocs, els fets com a elements de la seva pròpia història, amb la marca corresponent

que ha deixat el pas del temps. Capdepera, per la seva situació geogràfica, per la seva societat arrelada a la terra i al mar, va ser enveja sana, fins i tot, d'altres pobles; l'astúcia negociadora dels comerciants de llata, la reivindicació del castell, la bellesa de les noies en els balls, la congregació social als llocs d'esbarjo, les celebracions religioses com la devoció per la Verge de l'Esperança són alguns dels seus trets característics. Com bé explica Lluçà Rinyon en el pròleg del llibre anterior de Bartomeu Melis, titulat *Girant l'ullada cap enrera*,⁷ Meyme retrata el pas d'una vida agrària amb pocs turistes a un turisme de masses que ha permès el progrés i la industrialització en el treball dedicat al món de l'hosteleria. El que més podem agrair a l'autor, si ens distanciem dels esdeveniments, és que ja no ens sentim com els estrangers dins la nostra pròpia terra, que ens reconeixem en la distància i en la gent. Alguns dels personatges encara hi són, d'altres han marxat, però la seva essència batega en cada una de les paraules de l'autor, paraules d'una època argentada; esperem que la daurada encara hagi d'arribar, o si més no, que ens vingui a la memòria com el fum de la vetusta teulera del camí de sa Pedruscada.

Joan Cabalgante Guasp

⁷ MELIS, Bartomeu: *Girant l'ullada cap enrera*. Edicions Documenta balear. Col·lecció Menjavers, 94. 2011.